

METING TAALKENNIS FRIES IN HET BASIS- EN VOORTGEZET ONDERWIJS

De ontwikkeling van de Frisiatoets

Als docent denk je door ervaring taalkennis bij leerlingen goed in te kunnen schatten, maar kun je deze kennis ook objectiever vaststellen? Kan dat ook op een relatief makkelijke en snelle manier? Deze vragen stonden aan de basis van de ontwikkeling van een taalkennistoets bij het Lectoraat Fries & Meertaligheid op de NHL-Stenden Hogeschool in Leeuwarden.

REITZE JONKMAN

In het talenonderwijs proberen we als docenten taalkennis van onze leerlingen of studenten zo eerlijk en betrouwbaar mogelijk te beoordelen. Bij de beoordeling van deze taalkennis – een goede woordkeuze en idiomatische uitdrukkingen (lexicon), correcte woordvorming (morfologie) en grammaticale zinnen (syntaxis) – varen we voor een groot deel op onze door de jaren opgedane expertise. Losse, schoolse oefeningen en toetsen bij de leergangen spelen hierbij een grote rol. Een instrument om het taalkennisniveau op een wat systematischer en minder aan leergangen gebonden wijze te meten zou een aanvullend hulpmiddel kunnen zijn. Zeker als het snel en handig in te zetten is via digitale beschikbaarheid. Voor het Fries is zo'n quickscan ontwikkeld op basis van met

zorg gekozen items voor verschillende kennisniveaus van het Fries als geschreven taal: de Frisiatoets.

Verkenning

Maar waar begin je als toetsontwikkelaar? Het *Woordenboek der Friese Taal* bevat zo'n 125.000 woorden. Deze woordenverzameling geeft echter geen aanwijzingen over het taalniveau per woord. De bestaande woordfrequentielijst van de Fryske Akademy (50.000 woorden) is op specifieke schriftelijke bronnen gebaseerd, bijvoorbeeld op academische en literaire teksten. Deze lijst geeft een globale indeling van welke woorden eerder gekend zullen worden, maar hieruit zijn ook geen directe aanwijzingen af te leiden voor welke onderdelen van het taalcorpus aansluiten bij het niveau van leerlingen in basis- en voortgezet onderwijs.

Foto: Tom van Limpt

De ontwikkeling van de taalkennistoets Fries is daarom gestart met het bestuderen van de aanpak van andere taalkennistoetsen, bijvoorbeeld die van Anglia voor Engels (zie tabel 1), maar ook van grammatica's voor Engels en Nederlands als tweede taal die voorbeelden van taalniveau-indelingen geven. De ontwikkelaars van Anglia hebben bij de selectie van items voor bijvoorbeeld het zogenoemde Preliminary Level (ongeveer A1-niveau in termen van het Europees Referentiekader, ERK) gekozen voor de woorden die als eerste aangeleerd worden. Deze zijn in te delen in categorieën als dieren (*fox, frog*), hoofdtelwoorden (*twenty-one, twenty-two*) en syntactische elementen als verleden tijd (*we watched*). Ook de uitgaven van Van Dale van *Grammatica Engels* (Van Hoof & Mous, 2011) en *Grammatica Nederlands (NT2)* (Huitema, 2011) geven voorbeelden van indelingen van

openvolgende taalniveaus. Voor het Nederlands wordt bijvoorbeeld de regelmatige meervoudsvorming van zelfstandige naamwoorden op het A2-niveau geplaatst.

Bij de ontwikkeling van de Frisiatoets is bij de aanduiding van de referentieniveaus ook gebruikgemaakt van die van het ERK. Uit de omschrijvingen van deze niveaus voor taalbeheersing, beschreven met 'ik-kan-beweringen' (zie tabel 2 voor enkele voorbeelden), is evenwel niet aangegeven welk deel van het taalcorpus geselecteerd moet worden voor de hiermee overeenkomende niveaus van taalkennis. Door dit globale karakter is met deze omschrijvingen nog niet precies duidelijk wat 'vertrouwde woorden' (A1) zijn of wat 'eenvoudige, alledaagse' (A2) en 'hoogfrequente, alledaagse, of aan mijn werk gerelateerde taal' (B1) is. De indelingen van Anglia en de genoemde grammatica's geven de duidelijke

PRELIMINARY LEVEL	
nouns: sets of lexical items	
animals	fox, frog, spider, hippo, giraffe, horse, sheep, cows, pets
birds	hen, chicken, peacock, flamingo, owl, seagull
cardinal numbers	twenty-one to sixty to one hundred
grammar and structures list	
past simple including common	We watched a football match on TV last night.
irregular past forms as well as regular forms, interrogative and negative	I drove to the hotel. Did John drink all the orange juice?

Tabel 1. Een selectie van de indeling van categorieën voor het Anglianiveau Preliminary Level (A1)

ERK-NIVEAU	IK-KAN-BEWERING
A1	Ik kan vertrouwde namen, woorden en zeer eenvoudige zinnen begrijpen, bijvoorbeeld in mededelingen, op posters en in catalogi.
A2	Ik kan zeer korte, eenvoudige teksten lezen. Ik kan specifieke voorspelbare informatie vinden in eenvoudige, alledaagse teksten zoals advertenties, folders, menu's en dienstregelingen en ik kan korte, eenvoudige, persoonlijke brieven begrijpen.
B1	Ik kan teksten begrijpen die hoofdzakelijk bestaan uit hoogfrequente, alledaagse, of aan mijn werk gerelateerde taal. Ik kan de beschrijving van gebeurtenissen, gevoelens en wensen in persoonlijke brieven begrijpen.

Tabel 2. Een selectie van kenmerken van de ik-kan-bewering voor lezen bij de eerste drie ERK-niveaus

ERK-NIVEAU	VRAAG	ANTWOORDEN (VET IS CORRECT)
A1 (lexicon)	Hoefolle krúskes steane hjir: X X X X X X? [Hoeveel kruisjes staan hier: X X X X X X?]	ien [een] sân [zeven] trije [drie] tsien [tien]
A2 (morfologie)	Wat ferlytsingswurd is ferkeard? [Welk verkleinwoord is verkeerd?]	blomke [bloempje] klokje kopje leppeltsje [lepeltje]
B1 (syntaxis)	Hoe hast dat no ...? [Hoe heb je dat nu ...?]	dien kinne [kunnen gedaan] dien kinnen [kunnen gedaan] dwaan kinnen [kunnen doen] kinne dwaan [doen kunnen]

Tabel 3. Voorbeelden van Frisiatoetsvragen en antwoorden per niveau en categorie [met Nederlands equivalent]

ERK-NIVEAU	LEXICON	MORFOLOGIE	SYNTAXIS
A1 (20 items)	65	25	10
A2 (20 items)	30	50	20
B1 (20 items)	45	35	20
totaal (60 items)	47	37	16

Tabel 4. Verdeling van de items per categorie lexicon, morfologie en syntaxis in procenten

In overleg met een tiental leraren Fries is geprobeerd een zo representatief mogelijke keuze uit het verzamelde taalmateriaal te maken

lijkste aanwijzingen, maar de concrete keuze voor de Friese items moest nog worden gemaakt.

Keuze

Na de verkenning zijn bij de selectie van de items die in de toetsvragenlijst moeten worden opgenomen, achtereenvolgens twee wegen bewandeld: de raadpleging van de leermiddelen en leraren Fries, en de toetsing bij de doelgroep, de leerlingen in het basis- en het voortgezet onderwijs.

Op basis van de leergangen *Fryske TaalRotonde* (basisonderwijs) en *Freemwurk* (basisvorming voortgezet onderwijs) zijn de geschiktste items van de woordenschat, de werkwoorden, de woordvormingsregels en de grammaticale regels verzameld. In overleg met een tiental leraren Fries is geprobeerd een zo representatief mogelijke keuze uit het verzamelde taalmateriaal te maken. Het resulteerde in een proefvragenlijst met 100 items waarvan verondersteld werd dat deze gelijkelijk over de A1-, A2- en B1-niveaus verdeeld zouden zijn.

Deze proefvragenlijst is in 2013 door een kleine 500 leerlingen (met Fries en/of Nederlands als thuistaal) van de bovenbouw in het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs op de computer ingevuld. De 60 geschiktste items zijn op inhoudelijke en statistische gronden geselecteerd voor de uiteindelijke lijst, die hiermee gestandaardiseerd werd. Een belangrijk criterium voor een sterke, betrouwbare schaal is een regelmatig oplopend niveau van de geselecteerde items. Een hoge onderlinge samenhang van losse items biedt een steviger basis voor een betrouwbare meting (Jonkman, 2017).

De itemlijst is net als andere taalkennistoetsen opgebouwd uit vragen met vier antwoordmogelijkheden waaruit de correcte woordenschat en uitdrukkingen (lexicon), de correcte vormen van werkwoorden, meervouds- en verkleinvormen, vormen van zelfstandige naamwoorden (morfologie) en de correcte volgorde van werkwoorden in de zin (syntaxis) gekozen moeten worden. In tabel 3 zijn drie voorbeelden van elk niveau en elke categorie opgenomen.

Bij de keuze van de 60 items voor de uiteindelijke toetsvragenlijst heeft de onderverdeling lexicon–mor-

fologie–syntaxis geen rol gespeeld. Er bestaan immers geen dwingende regels voor een representatieve afspiegeling van deze categorieën binnen het taalcorpus voor een test. In de definitieve vragenlijst zijn alle drie categorieën vertegenwoordigd zoals in tabel 4 vermeld is.

Het blijkt dat de lexicale items het sterkst vertegenwoordigd zijn op het A1-niveau (65%), morfologische (25%) en syntactische (10%) het zwakst. Dit lijkt een representatieve uitkomst, omdat het op dit beginnersniveau vooral om kennis van de eerste concrete woordenschat gaat en veel minder om de precieze woordvorm of de volgorde. Morfologie is op het A2-niveau het belangrijkste (50%) en op het B1-niveau het een-na-belangrijkste (35%). De vervoeging van werkwoorden en dergelijke speelt op dit niveau bij het leren van een taal ook inderdaad een grotere rol. De syntaxis wordt met 20 procent toenemend belangrijker en lijkt daarmee ook passend vertegenwoordigd. De drie hoofdcategorieën zijn daarom evenwichtig verdeeld in de vragenlijst.

Grensbepaling

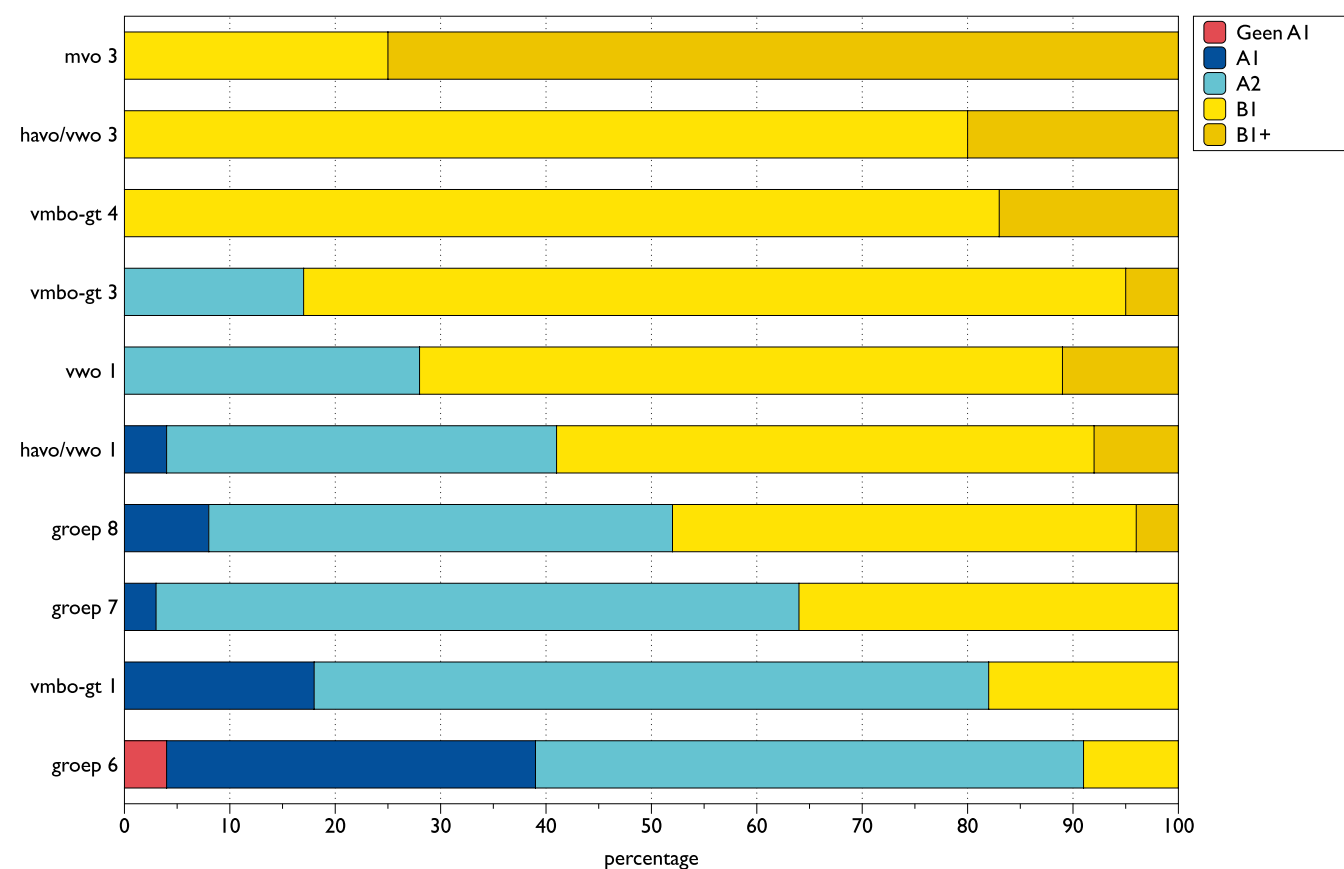
Ondertussen was ook een beslissing genomen over de grenzen van de drie taalkennisniveaus. Voor de vaststelling ervan is gekeken naar de manier waarop Roeleveld en Béguin (2010) dit voor Nederlands hebben gedaan. Zij bepaalden de grenzen op basis van de eindscore van leerlingen in groep 8 verkregen uit een landelijk representatieve steekproef. Het niveau dat door 75 procent van deze leerlingen behaald werd, is 'Fundamenteel niveau' genoemd: 1F (in ERK-termen A2). Het onderliggende niveau werd door 90 procent (in ERK-termen A1) behaald, de bovenliggende niveaus door 50 (2F/B1) en 10 procent (3F/B2). Bij de Frisiatoets is voor deze niveaus voor soortgelijke percentages van de Friestalige leerlingen in groep 8 gekozen. Met deze niveau-indeling konden de verschillende groepen op de basisschool en klassen en schooltypen in het voortgezet onderwijs vergeleken worden. In figuur 1 staan de uitkomsten van de Friestalige leerlingen uit de steekproef van de eerste afname in 2013. Hierin is een te verwachten patroon van oplopend taalkennisniveau per jaar en schooltype te herkennen.

Met de Frisatoets kan de docent op een snelle en objectieve wijze een betrouwbare indruk krijgen op welk niveau de leerling bij Fries zit

Aan de toename van het aandeel B1 is bijvoorbeeld af te lezen dat de taalkennis groeit over de jaren en de schooltypen. In groep 6 is er nog maar nauwelijks (9%) sprake van kennis op B1-niveau, maar met de toename van jaarlaag en schooltype stijgt dit van 18 procent (vmbo-gt 1), 36 procent (groep 7), 44 procent (groep 8) enzovoort tot aan 80 procent (vmbo-gt 4). Bij deze laatste klas wordt dit bovendien nog aangevuld met een kennisaandeel van 20 procent boven het B1-niveau (B1+). De taalkennis van de klas met drie jaar onderwijs bij meerdere vakken in het Fries, mvo 3, is het hoogst met slechts een aandeel van 25 procent op B1 en de rest

op het niveau erboven (B1+). Bij de metingen in de jaren erna gaven de uitkomsten van de verschillende schooltypen soortgelijke uitkomsten te zien.

Dit deel van de Frisatoets (de basisvariant met A1, A2 en B1) is in 2013 en 2014 ontwikkeld. De toets voor de ERK-niveaus B2, C1 en C2, de zogenoemde Na-Frisatoets, is in 2016 op een soortgelijke wijze tot stand gekomen en is gericht op leerlingen met het Fries als examenvak in de tweede fase van het voortgezet onderwijs en studenten in het hoger onderwijs. Het is een toets met 32 meerkeuzevragen. De antwoorden vormen samen een sterke statistische schaal. Het is de bedoeling dat de items van

Figuur 1. Taalniveaus van Friestaligen (N = 219) volgens groep/klas/schooltype. Mvo: meertalig voortgezet onderwijs, waarbij naast Fries twee zaakvakken in het Fries worden gedoceerd

de Basis- en de Na-Frisatoets samen in een adaptieve versie als taalkennisthermometer gaat functioneren. Met een quickscan kan de docent op een snelle en objectieve wijze een betrouwbare indruk krijgen op welk niveau de leerling bij Fries zit aan het begin en aan het eind van zijn leertraject. De docent hoeft bij wijze van spreken alleen maar de taalthermometer digitaal in te brengen om te weten of een leerling een lage temperatuur (donkerblauw A1 of lichtblauw A2) of een hogere (oplopend naar rood C2) heeft (zie figuur 2).

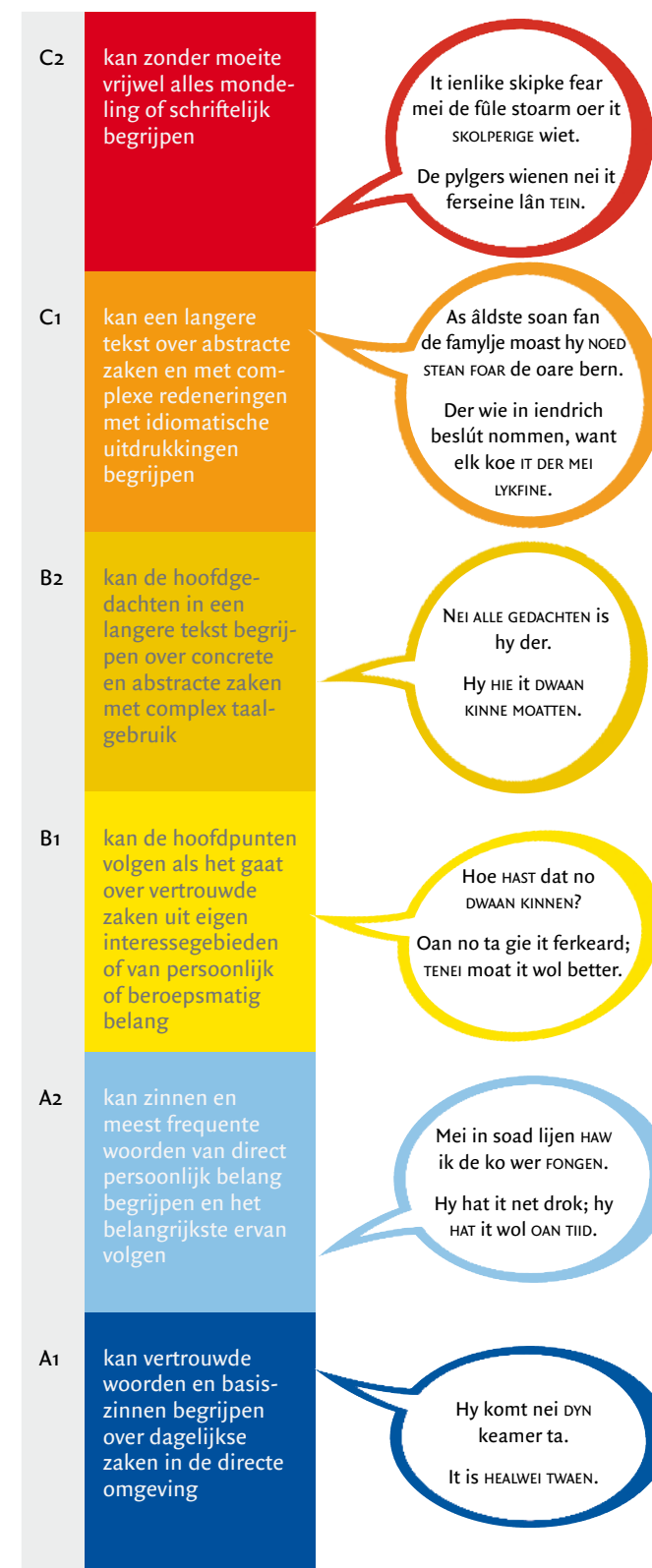
Conclusie

Bij het aanbrenge van een differentiatie in het onderwijs aan leerlingen is een goede inschatting van het beginniveau van belang. Het gebruik van taalkennistoetsen die gebaseerd zijn op onderzoek onder een grotere populatie, kan meehelpen dit niveau objectiever vast te stellen. Ook kan hiermee de voortgang van het taalleerproces beter in kaart worden gebracht. Het geven van cijfers betreft vaak losse onderdelen uit de leergang, terwijl een taalkennistoets een algemener en leergangonafhankelijk beeld geeft. Zo'n toets geeft ook aanwijzingen voor het indelen in homogene dan wel heterogeenere deelgroepen in een klas, onder andere van wel- of niet-moedertaalsprekers.

Het kunnen toekennen van een niveau van onderdelen in het taalcorpus is ook noodzakelijk voor het ontwikkelen van adaptieve digitale leermiddelen. Dit laatste wil zeggen dat een computerprogramma het niveau van de toetsitems met een beperkt aantal in niveau oplopende vragen aftast. Net voor het punt waarop de aangeboden items van een hoger niveau niet meer correct worden beantwoord, wordt het taalkennisniveau voor een leerling vastgesteld. De nu ontwikkelde toets wordt inmiddels in verschillende varianten gebruikt in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs door het aanbieden van deelttoetsen in respectievelijk de digitale programma's Spoor 8 en Searje 36. In de komende jaren zal door het lectoraat Fries & Meertaligheid op de opgedane kennis voortgebouwd worden om de adaptieve versie van de Frisatoets mogelijk te maken.

LITERATUUR

- Hoof, A. van, & Mous, L. (2011). *Van Dale Grammatica Engels*. Utrecht: Van Dale.
- Huitema, R. (2011). *Van Dale Grammatica Nederlands (NT2)*. Utrecht: Van Dale.
- Jonkman, R. (2017). Ontwikkeling van een taalkennistoets voor Fries op school: De Frisatoets. In R. Jonkman (Red.), *Wêr hast it wei? Evaluaasjesysteem Frysk (Grip-project 2014-2016)*, p. 9-23. Leeuwarden: NHL Hogeschool.
- Roeleveld, J., & Béguin, A. (2010). *Normering van referentieniveaus in het basisonderwijs*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

Figuur 2. Aan de hand van het 'tempen' door middel van de Frisatoets op basis van taalitems (in de tekstballonnen) wordt een eerste indruk gekregen van het taalkennisniveau. Als een leerling een serie uitdrukkingen als 'it der mei lykfine' en 'noed stean foar' kent, dan zit deze voor Fries op het C1-niveau